

»NJEHOV JE DUH NAJBЛИŽI DUHU NACIJE« OD PALMOTIĆA DO VOLTAIREA

Cvijeta Pavlović

UDK: 821.163.42.09Palmotić, J.-2

U prvome dijelu članka uspoređuju se postojeće odredbe pojma domovine u hrvatskome jeziku te ih se postavlja u odnos s odredbama u drugim europskim jezicima. Ta je usporedba poticajna za omjeravanje suvremenih znanstvenih i općih pojmova s razumijevanjem tekstova iz prošlosti. Primjena mogućih značenja pojmova domovine i nacije na stariju hrvatsku književnost daje nov impuls kritike donedavnih dominantnih ideja da bi naciju i domovinu određivalo pretežito moderno doba, od romantizma do danas. U francuskoj i njemačkoj kulturi prije romantizma, na kraju 18. i početkom 19. stoljeća gospođa de Staël komentirala je »duh nacije« posredstvom Montesquieuova prepoznavanja nacionalnoga duha u književniku 18. stoljeća, klasicistu Voltaireu, a u hrvatskoj kulturi prema kriteriju književnoznanstvenih interpretacija hrvatskoga kanona, odgovor upućuje na Junija Palmotića, književnika baroknog 17. stoljeća. Povezanost domovine i nacije kroz razmišljanja gospođe de Staël, kao i Montesquieua, Voltairea, Palmotića, prigoda je da se istaknu – napokon i u Hrvatskoj – sve glasnije kritike donedavno dominantnih tumačenja netom izdvojenih ključnih pojmova. To se često naziva »modernističkim obratom« prema kojem je nacija fenomen koji nastaje krajem osamnaestog stoljeća te »konstruktivističkim obratom« prema kojem naciju ne

čine »objektivni« kriteriji poput zajedničkoga jezika, podrijetla, sudbine, nego zajedničko vjerovanje u te kriterije. Važan obol debati dali su Henfried Münkler i Caspar Hirschi: pristupajući problemu iz isključivo konstruktivističke perspektive, početke modernoga nacionalističkog diskursa pomaknuli su iz devetnaestog duboko u petnaesto stoljeće, u vrijeme renesanse, identificirajući humaniste kao njegove ideološke začetnike. Tzv. modernistički obrat niti je toliko obrnuo vrijednosti niti je toliko modernistički. Ono što je Voltaire za francusku naciju, povjesničari hrvatske književnosti prepoznali su u životu i djelu Junija Palmotića. O duhu hrvatske nacije u djelu Junija Palmotića najutjecajnije su tekstove tijekom 20. stoljeća pisali Branko Vodnik (Drechsler), Wilfried Potthoff, Rafo Bogišić, Nikola Batušić, Vlaho Bogišić, Fedora Ferluga-Petronio, Dunja Fališevac i Divna Mrdeža Antonina. Prikazom odnosa ključnih pojmova unutar pojedinih tekstova te njihovoj primjeni na Palmotićeve djela, a poglavito na dramski tekst *Pavlimir*, utvrđen je aktivan Palmotićevo odnošenje prema pojmovima domovine i nacije.

Ključne riječi: Junije Palmotić; Voltaire; *Pavlimir*; domovina; nacija

UVOD

Preduvjet i predradnja za objašnjenje odabranoga naslova jest usporedba postojećih i mogućih odredaba pojma domovine u hrvatskome jeziku te u odnosu na druge europske jezike. Ta je usporedba poticajna za omjeravanje suvremenih znanstvenih i općih pojmova s razumijevanjem tekstova iz prošlosti.

U znanstvenoj ponovljenoj provjeri strukturâ mišljenja pojam domovine prolazi kroz »sito«, »cjediljku«, »prešu« ili »nakovanj«, tj. redefinicije relativizacije, nihilizacije ili afirmacije: domovina može biti sve, dakle – domovina može biti »ništa«. No usporedba leksikonskih odredaba pojma domovine unutar hrvatskoga jezika te među europskim jezicima baca novo svjetlo na složenost njegova razumijevanja. Dok hrvatski rječnici kreću od domovine kao »zemlje«, zemlje u kojoj je tko rođen, u kojoj živi, matične

zemlje njegova naroda, ili koju doživljuje kao svoju ili pak kao zemlje podrijetla (domovnicom se dokazuje državljanstvo), uža domovina je pak regija (pokrajina) u kojoj se tko rodio ili koju drži svojom zavičajnom zemljom.¹ Ponavljaju se dakle pojmovi »zemlja« i »zavičaj«. Međutim, francuski rječnici – relevantni za usporedbu, jer je francuski leksik bitno utjecao na geopolitičke znakove kroz nekoliko stoljeća, a i danas je važan jezik diplomacije – domovinu definiraju šire, a pritom paradoksalno i preciznije ili obuhvatnije, poglavito kad rasuđujemo s pomoću teorije afekata, a ona o temi po samom već određenom opisu pojma domovina ima što reći (»koju drži svojom«, »koju doživljuje kao svoju« i sl.). *La patrie* se opisuje kao zemlja u kojoj je netko rođen, u kojoj je *citoyen*;² *la patrie* se također dovodi u vezu s pojmom grada, lokaliteta gdje je netko rođen (Pariz može biti domovina) te obitavalište, stanište, mjesto koje broji velik broj ljudi, životinja, biljaka nekog određenog »roda« (*d'un genre déterminé*), po čemu je primjerice Firenca domovina umjetnika, kako kažu Francuzi, a onda se navodi i fraza *mère patrie*, koja podrazumijeva francusku, europsku, svjetsku imperijalnu i kolonijalnu povijest, svijest, mentalitet.³ Čini se da je hrvatska odredba, ponajprije Anićeva, slijedila osnove ovakve i slične odredbe iz jednojezičnih rječnika svjetskih jezika. No, *Le Petit Robert* opisuje domovinu ne uz jednu nego uz dvije ključne

¹ *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, ur. Ljiljana Jojić et al., Školska knjiga, Zagreb, 2015.; *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, ur. Vladimir Anić et al., Novi Liber, Zagreb, 2002.; *Rječnik hrvatskoga jezika*, ur. Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, Zagreb, 2000.; Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 1991. i dr.

² Na hrvatski jezik loše, a u novije vrijeme dominantno, prevedeno kao građanin, dok ta riječ zadržava i smisao značenja državljanin i osoba (uz druge oblike – *le cidatin*, *le bourgeois*).

³ *Le Petit Robert 1* par Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, rédaction dirigée par A. Rey et J. Rey-Debove, Nouvelle édition revue, corrigée et mise à jour pour 1990., Dictionnaire *Le Robert*, Paris, 1990., str. 1378. Usp. *Larousse* i dr.

riječi: *pays* i *nation* – zemlja i narod ili nacija. Zadržava također pojam mjesta i grada, i dakako *mère patrie*.

To je razlog zašto ističem rečenicu: »Njegov je duh najbliži duhu nacije«, što je navod iz glasovitoga djela *O Njemačkoj* francuske (i ne samo francuske) književnice gospođe (Mme) de Staël. Tu je rečenicu još ranije izrekao Montesquieu o Voltaireu, ali ju je gospođa de Staël primijenila za opis svih Francuza.⁴

Utoliko je poticajno razmišljanje suvremenoga francuskog filozofa Jacquesa Rancièrea, koji je više puta gostovao u Hrvatskoj, a na jednom je domaćem portalu u razgovoru o (ne)postojanju demokracije dao tumačenje:

*Demokracija je paradoksalno stanje svake političke moći jer mora biti utemeljena upravo na nedostatku utemeljenja, kao moć bilo koga. Sve državne forme su forme oligarhijske moći. U isto vrijeme ova oligarhijska moć pokušava se legitimirati na određenoj razini, upravo na osnovi moći bilo koga, i tako je prisutna konstantna borba između strukture državne forme i moći naroda.*⁵

Hrvatski filozof Damir Barbarić recentno piše kako Europi nedostaje strahopoštovanje prema naciji, ali onoj naciji koja nije lišena plemenitosti. To je sasvim suprotno mišljenju vodećih političkih filozofa kojima Barbarić zamjera tretiranje nacije kao prepreke u hodu povijesti što bi se trebao razviti u neograničeni razvitak društva, u njegovo nadmašivanje sama sebe.

⁴ Germaine de Staël, *O Njemačkoj. Izabrana poglavlja*, s francuskoga prevela Ana Buljan, Alfa, Zagreb, 2007.: »U Francuskoj, naprotiv, svatko želi zaslužiti riječi što ih je Montesquieu izrekao o Voltaireu: 'Njegov je duh najbliži duhu nacije'. Njemački pisci radije se povode za strancima nego za sunarodnjacima.«, str. 26.

⁵ Silvana Oruč Ivoš, »Je li sustavni linč katolika uvertira za nešto puno opasnije?«, *Hrvatsko slovo*, petak, 20. travnja 2018., str. 5; Jacques Rancière, *Učitelj neznanica*, Multimedijalni institut, Zagreb, 2010. et al.

Tu utopiju Barbarić, kao i Hugo von Hoffmannsthal, prevladava duhovnom nacijom koja živi u jeziku.⁶

Ne samo da su pojmovi domovina i nacija neke od sastavnica odredbe identiteta, i ne samo da veliki rječnici tako određuju njihove spone, nego takva definicija, bilo suvremene znanosti o književnosti, bilo leksikona 19. i 20. stoljeća, ne počiva samo na »modernim« poimanjima (ako modernost određujemo romantizmom ili pak »prosvjetiteljstvom«) nego počiva i na baštini tzv. starije književnosti.

»NJGOV JE DUH NAJBЛИŽI DUHU NACIJE«

Primjena mogućih značenja pojmova domovine i nacije na stariju hrvatsku književnost daje nov impuls kritike donedavnih dominantnih ideja da bi naciju i domovinu određivalo pretežito moderno doba, od romantizma do danas. Utoliko vrijedne rezultate daju usporedbe književnopovijesnih tekstova o književnosti i književnicima od renesanse do romantizma. Popis književnika ranijih stoljeća kojima bi se mogla oprimjeriti rasprava o pojmovima domovine, nacije, identiteta i sl. sa suvremenim je istraživanjima sve veći, ali se u presjeku ističe osobito jedan književnik, čija je recepcija bila čak i podložna tim pojmovima.

Prema kriteriju književnoznanstvenih interpretacija hrvatskoga kanona, odgovor – čiji je duh najbliži duhu nacije – upućuje na Junija Palmotića (1607. – 1657.). Ta »francuska veza« kojom su povezane domovina i nacija, gospođa de Staël, Montesquieu, Voltaire i Palmotić, prigoda je da se istaknu – napokon i u Hrvatskoj – sve glasnije kritike donedavno

⁶ Damir Barbarić, *Putokazi*, Matica hrvatska, Zagreb, 2018.; Lada Žigo Španić, »Je li humanizam kapitulirao?«, *Vijenac*, god. XXVI, br. 635, 5. srpnja 2018., str. 7.

dominantnih tumačenja netom izdvojenih ključnih pojmova. Bez obzira na pitanja kojima se bave povijesne znanosti u silnicama koje stvaraju bilo kakav pa i nacionalni ili teritorijalni kolektivni identitet, pitanja tko sve promiče, kako i zašto promiče određene slike identiteta, pa i samo nazivlje, hrvatska filologija još nije sustavnije usporedila dvojbe oko posebnosti pojedinih identiteta poput posebnosti dubrovačkoga identiteta (književnoga i drugoga), u odnosu na druge europske zemlje sa svojim posebnostima (od Italije nadalje).

»Predmoderni« identitet i doživljaj vlastitoga prostora, barem kako se očituje u djelima pisaca u Dalmaciji i u Dubrovniku na početku ranoga novovjekovlja, valja promatrati u slojevima, jer istodobno može obuhvaćati više markera, od užih, kao što su komunalni, gradski, preko partikularnih državnih ili regionalnih, od lojalnosti različitim višestoljetnim političkim gospodarima i porecima, sve do širih kulturnih ili etničkih okvira.

Prema Tomislavu Bogdanu, poseban kulturni identitet Dubrovnika počiva, među ostalim, na jeziku, državnosti, posebnom političkom identitetu te na lokalnoj književnoj tradiciji, lokalnome Parnasu koji je uspostavljen u renesansi: »Moderno se shvaćanje nacije u pravilu projicira u razdoblja i kulture koji ga kao takvo nisu poznavali.«⁷ No, kako je upozorio Trpimir Vedriš:

[...] nakon što je primordijalističko poimanje nacija kao ahistorijskih entiteta i aktivnih političkih i kulturnih subjekata obilježio dobar dio XIX. i XX. stoljeća, njihovo shvaćanje značajno su redefinirali autori poput Ernesta Gellnera, Erica Hobsbawma i Benedicta Andersona.⁸

⁷ Tomislav Bogdan, »Jezik i identitet: počeci renesansne književnosti«. U: *Nacionalne ideje i etnička lojalnost u renesansnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 24. veljače 2017. Knjižica sažetaka. Colloquia mediaevalia croatica III. Znanstveni skup u organizaciji Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s Odjelom za povijest Hrvatskog katoličkog sveučilišta, str. 12.

⁸ Trpimir Vedriš: »Predgovor«. U: *Ibid.*, str. 1.

To se često naziva »modernističkim obratom« prema kojem je nacija fenomen koji nastaje krajem osamnaestog stoljeća te »konstruktivističkim obratom« prema kojem naciju ne čine »objektivni« kriteriji poput zajedničkoga jezika, podrijetla, sudbine, nego zajedničko vjerovanje u te kriterije.⁹

Postupak relativizacije i obrtanja daje naslutiti da će i relativizirajuće biti relativizirano. Tako su povjesničari već proživjeli nov obrat:

Koliko god su modernističke teorije pridonijele historizaciji nacionalnog fenomena, poimanje predmodernog društva koje se redovito susreće u njima sve je češće kritizirano. Upravo se na tome tragu razvila druga paradigma u istraživanju povijesti nacija, a kojoj su glavni doprinos dali Anthony D. Smith i John Hutchinson, ali (u ranim fazama) i [John] Anthony, [Liah] Greenfeld te [Adrian] Hastings.¹⁰

Hastings, primjerice, korijene nacija i nacionalizma nalazi u srednjovjekovnom svijetu, odnosno u vremenu prodora pučkoga (vernakularnog) govora u pisanu kulturu. Iznimno važan obol debati dali su Henfried Münkler i Caspar Hirschi: pristupajući problemu iz isključivo konstruktivističke perspektive, početke modernoga nacionalističkog diskursa pomaknuli su iz devetnaestog duboko u petnaesto stoljeće, u vrijeme renesanse, identificirajući humaniste kao njegove ideološke začetnike.¹¹ Držim da kroatistima i komparatistima pa i filolozima koji su istraživali tzv. stariju hrvatsku književnost ipak nisu potrebni (samo) strani znanstvenici, povjesničari ili koje druge struke, jer tko god je upoznat sa starijom hrvatskom književnosti može lako i sâm izgraditi kritički odmak od još uvijek dominantne ideje o nacionalnom identitetu koji bi počinjao navodno od

⁹ Trpimir Vedriš: *ibid.* Usp. *Hrvatski identitet*, ur. Zorislav Lukić i Božo Skoko, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, str. 2.

romantizma nadalje.¹² U leksikonskoj analogiji isto se može zaključiti za pojam i poimanje domovine.

Takozvani modernistički obrat niti je toliko obrnuo vrijednosti niti je toliko modernistički. Takva su viđenja proizišla iz povijesti pa onda i iz znanstvenoga mišljenja poglavito Francuske i SAD-a. Ona su odgovarala njihovim povijesnim okolnostima dviju revolucija, no pritom nisu općeprimjenjive, kao što je to nažalost često ipak bio slučaj u europskoj filologiji i humanistici. K tome, ne samo da nisu bezrezervno primjenjive na sve europske slučajeve, nego nisu u potpunosti primjenjive ni na njih same. Primjerice, navod Montesquieua, ali ponajprije njegovo prenošenje u djelu Germaine de Staël, odabran je ujedno i da upozori kako ona na početku 19. stoljeća piše *O Njemačkoj*, a pritom piše i o Beču, piše čas o Austrijancima, čas o Nijemcima, piše i o Švicarskoj itd. Njezine nominalizacije i kategorizacije nisu ni jasne ni čvrste ni održive, ali se pritom ni njezin autoritet ni mjerila pa ni vrijednosti njezina teksta ne dovode u pitanje nego se, naprotiv, često citiraju. Povrh toga, ona – na početku 19. stoljeća – navodi Montesquieua (1689. – 1755.) i Voltairea (1694. – 1778.), pišući o naciji, precizno o francuskoj naciji, a po teoriji modernističkoga obrata, prva polovica 18. stoljeća, Voltaire i Montesquieu, nije poimala modernu naciju. Ipak, Montesquieu (koji je umro 1755. g.) piše o naciji, a i primjer Voltairea teško bi itko doveo u pitanje. Tome u prilog ide i analiza uporabe pojma domovine u djelu Germaine de Staël u kontekstu njezina podrijetla i biografije.

Gospođa de Staël već je za života bila važna za hrvatsku kulturu: kontesa Francesca Maria Morelli-Sonnenfeld, rođena Valvasor, zvana Fanny, kao bogata udovica vezuje se s Petrom Nisiteom (1774. – 1829.), potomkom bračke plemićke obitelji djelovanjem vezanoga uz Stari Grad na

¹² O tome je na primjeru 18. stoljeća pisao još Ivan Slamnig, »Hrvatska književnost osamnaestoga stoljeća, njezini stilovi, veze i uloga u stvaranju nacionalnog jedinstva«, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić, Zagreb, 1978., str. 279-288, i dr.

Hvaru, te uz pomoć Melchiorrea Cesarottija njih dvoje pokreću početkom 1805. časopis kratkoga vijeka, *Il giornale della letteratura straniera*, s namjerom deprovincijaliziranja sjevernotalijanskih regija i otvaranja europskim perspektivama u kojemu se Nisiteo potrudio prevoditi i komentirati važne francuske i njemačke tekstove o tehničkim i znanstvenim problemima. Godinu dana ranije Fanny Morelli druži se s gospođom de Staël, koja posjećuje Padovu i Veneciju, a i sama pritom piše roman na francuskom jeziku.¹³

Ono što je Voltaire za francusku naciju, povjesničari hrvatske književnosti prepoznali su u životu i djelu Junija Palmotića. O duhu hrvatske nacije u djelu Junija Palmotića najutjecajnije su tekstove tijekom 20. stoljeća pisali Branko Vodnik (Drechsler), Wilfried Potthoff, Rafo Bogišić, Nikola Batušić, Vlaho Bogišić, Fedora Ferluga-Petronio, Dunja Fališevac i Divna Mrdeža Antonina.

Sažimljući njihove analize na ključne riječi i misli vodilje kojima prikazuju značaj Palmotićeve djela, uočljivima postaju mijene u znanosti o književnosti, u zanimljivoj sprezi s političkim okolnostima u kojoj povjesničari književnosti rabe ključne pojmove sukladno mijenama »duha vremena«, kulturne politike i politike kulture (i književnosti). Prikaz zadnjih pedesetak godina znanstvenih odredaba Palmotićeve opusa otkriva znakovite varijacije i mijene.

¹³ Tonko Maroević, »Nasljednik Tvrđalja, začetnik mnogih znanja. Uz knjigu Milovana Buchenbergera *Petar Nisiteo, posljednji polihistor Dalmacije*«, *Vijenac*, god. XXXVI, br. 625, 15. veljače 2018., str. 8; Milovan Buchenberger, *Petar Nisiteo, posljednji polihistor Dalmacije*, Muzej Staroga Grada, 2017. Uz kasniju recepciju djela gospođe de Staël vezana su brojna imena hrvatske književnosti i kulture, primjerice Franjo Ciraki i dr. V. Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskog romana*, Znanje, Zagreb, 1994. et al.

DOMOVINA I NACIJA: PRIKAZ ODNOSA KLJUČNIH POJMOVA

Rafo Bogišić 1965. godine naglašuje trajnu vrijednost Palmotićevidih misli i moralnih zasada¹⁴ i njegovo »simpatično rodoljublje« uz opisivanje ideje slobode i staleža,¹⁵ uključujući riječi »grad«, »dubrava«, »država«, »neprijatelj«. Pritom je jedna čitava stranica posvećena tumačenju »slavenstva«¹⁶ kao širega rodoljuba, a specifično imenuje samo srpskog viteza, Palmotićevidim rječnikom rečeno: »smederevskih knezova«.¹⁷ Godine 1995. Rafo Bogišić ponovno piše o Juniju Palmotiću kao najuspješnijem i najsvestranijem predstavniku zbivanja u životu hrvatske književne matice prve polovice 17. stoljeća¹⁸ i o slobodnom Dubrovniku kao o razvijenoj hrvatskoj mediteranskoj komunalnoj sredini, ali i o pokretu katoličke vjerske obnove u svim hrvatskim krajevima, rodoljublju narodnoga dubrovačkog i hrvatskog obilježja koje obuhvaća šira slovinska prostranstva, tj. o ilirskim i slovinskim slojevima kao rodoljubnim razinama u domaćem području: dubrovačko-bosansko-slovinskom, odnom hrvatskom.¹⁹

U rasponu od trideset godina uz povijesno političko osamostaljenje Hrvatske dogodila se ujedno bitna promjena statusa hrvatske književnosti i jezika od 90-ih nadalje neopterećene cenzurom i autocenzurom nacionalnoga epiteta, što se u komparativnom čitanju tekstova Rafa Bogišića razvidi – između ostaloga – i u frekventnosti pojavljivanja odrednice »hrvatsko«:

¹⁴ Rafo Bogišić, »Predgovor«, u: Nalješković, Benetović, Palmotić, *Djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 9, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1965., str. 232.

¹⁵ Ibid., str. 234.

¹⁶ Ibid., str. 237.

¹⁷ Ibid., str. 239 (Palmotić, *Captislava*).

¹⁸ Rafo Bogišić, »Junije Palmotić. Predgovor«, u: Junije Palmotić, *Izabrana djela*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, 1995., str. 9.

¹⁹ Ibid., str. 9-32.

»hrvatski pjesnici staroga Dubrovnika«, »komunalno i narodno obilježje (dubrovačko i hrvatsko)«, »hrvatska mediteranska komunalna sredina«, »domaće područje (dubrovačko-bosansko-slovensko, odnosno hrvatsko)«, »scenska slika romansko-slavenskoga (hrvatskog) susreta na istočnoj obali Jadranskog mora«, »[p]rema njemu suvremenoj historijskoj i historiografskoj situaciji, i onoj iz narodne pjesme, Palmotić hrvatsku situaciju često označava atributom 'ugarski'«, »urastanje romanskog Epidaura u hrvatsku kulturnu sferu što se oblikovala na istočnoj jadranskoj obali« i dr.

No bez obzira na atributivne razlike, u oba teksta znanstveno su argumentirani razlozi zbog kojih je Junije Palmotić u matici hrvatske književnosti, a u opsegu autorovih motivskih sklopova opravdano se nalazi i pojam domovine:

Palmotić prikazuje Pavlimirov povratak u domovinu, u zemlju dje-dova, na prijestolje predaka. [...] Pavlimir će otići u unutrašnjost na prijestolje svojih djedova, a njegovi vitezovi ostat će u podnožju brijega i osnovati grad, Dubrovnik. [...] pjesnici staroga Dubrovnika, kao i svi hrvatski stari autori, dobro [su] poznavali ne samo povijest svoje komune nego i svoga naroda te u njima emocionalno sudjelovali. Raznovrsnim povijesnim vezama i odnosima atributa dubrovačkoga, bosanskog i hrvatskog Palmotić u toj drami svjedoči o sudbinskom jedinstvu jednoga narodnog okvira.²⁰

Pa premda *Pavlimir* zajedno s *Danicom*, *Captislavom* i *Bisernicom* predstavlja okosnicu za Palmotićevo promišljanje rodoljublja i domoljublja, isti se književni motivi pa i ključne riječi znanstvenoga diskursa pronalaze i u njegovu dramskom tekstu *Akile*, učvršćujući Palmotićevu poziciju pjesnika domovine:

²⁰ Ibid., str. 9-32.

Osim konkretnog naglašavanja ljubavi prema Dubrovniku i slavenstvu nije bez interesa i Palmotićevo principijelno osjećanje potrebe ljubavi prema svojoj zemlji. Približio se modernom shvaćanju rodoljuba:

*I ako se častit ima
ćaćko i majka svoja mila,
veću prosi čast nad svima
zemlja ka nas je othranila.*

(Akile)

Uz motiv zemlje, Rafo Bogišić je u starijem tekstu izdvojio i primjer motiva grada, tj. primjer »koliko vole svoj grad«:

*Paček višnjijem bogovima
priličan se ima rijeti,
tko gre srcem viteškime
za rođeno mjesto umrijeti.*

(Akile)

U slijedećem filološkom naraštaju, za Vlaha Bogišića 2000. godine Palmotić je legitimni nacionalni književni klasik, autor nacionalnih drama koji je dobro poznao prostore iz kojih razvija radnju. Vlaho Bogišić obrazlaže uklopljenost predaje o bosanskoj kraljici Margariti i legende o brodolomu svetoga Pavla u radnju temeljno o ulozi Dubrovnika u slaven-skom svijetu, pri čemu je po njemu Palmotićevo slovinstvo strogo knjiško a ne idejno polazište. Sve je to uposlono za određivanje Palmotićeve uloge u dobrovačkome, hrvatskome književnom baroku te prije svega u hrvatskom jeziku i njegovim mogućnostima.²¹

²¹ Vlaho Bogišić, »Predgovor«, u: Junije Palmotić, *Pavlimir*, Riječ, Vinkovci, 2000., str. 7-13.

Dunja Fališevac ukazuje na dubrovački entitet kao strukturu patricijske vlasti,²² nadovezujući se na povjesničarska istraživanja Zdenke Janeković Römer i Nelle Lonza,²³ te usredotočivši se na pitanje Dubrovačke Republike kao države, kao prostora elite unutar kojega povezuje svoja zanimanja za pitanja stila, roda i psihoanalize. Jedan od višestruko primjenjivih zaključaka knjige dopušta i univerzalniju primjenu:

[...] petrarkistički diskurs [...] najčešće je izrabljiv za izgradnju svjetonazorskih i ideoloških koncepcija: prefunkcionaliziran za oblikovanje ideologije elite, u visoko hijerarhiziranim žanrovima baroka petrarkistički se diskurs ponašao – poslužimo li se kolokvijalnom usporedbom – kao antikni namještaj premješten iz privatne aristokratske kuće u svečanu dvoranu za vijećanje dubrovačkoga Kneževa dvora.²⁴

K tome ova knjiga ističe povijesni osvrt »modernističkoga« 19. stoljeća tj. romantičkoga i realističkoga nazora na književnu i kulturnu prošlost. Na primjeru Šenoine pjesme *Pozdrav Dubrovniku*, Fališevac obrazlaže »imaginarij Dubrovnika i njegove kulture u očima pjesnika 19. stoljeća: Dubrovnik i stara dubrovačka književnost najčešće se predstavljaju kao 'slovenska Atena', mitski grad i izvorište hrvatske kulture«.²⁵

Divna Mrdeža Antonina godine 2009. u najobuhvatnijem istraživanju primjenjivom na istraživanje teme nacije i domovine u starijoj hrvatskoj

²² Dunja Fališevac, *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad. Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.

²³ Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 1999.; Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1994.; Nella Lonza, *Pod plaštem pravde*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1997.

²⁴ Dunja Fališevac, op. cit., bilješka 17, str. 172.

²⁵ Dunja Fališevac, ibid., str. 301.

književnosti,²⁶ nakon preciznih uvida zaključuje: »odsutnost tematiziranja širega prostora ne znači i posvemašnju odsutnost tematizacije osjećaja pripadnosti i identifikacije u teatru starije književnosti«. ²⁷ Njezini su zaključci neizravni, a ponekad dvoznačni, pa ostavljaju dojam opreza, ponekad reteracije pa i autocenzure, uglavnom se zadržavajući na razmatranju reprezentativnih uzoraka u kojima je pojedinačno jasno i nedvojbeno iskazano, ali se u presjeku okupljenih rezultata ne podvlači »zajednički nazivnik« ili jedinstvena mjera. Ipak, knjiga je iznimno vrijedna u reviziji obrazloženoga tzv. modernističkog tj. romantičkog obrata nacije i domovine. Autorica se potom u članku 2011. godine posvetila pitanju kulturnoga identiteta²⁸ na primjeru Palmotićeva suvremenika Ivana Lučića Trogirana (1604. – 1679.) te je upozorila na diskurzivnu distinkciju između privatnog i javnog govora o društvenim temama (i) u ranom novom vijeku.

*Naime, pisma Ivana Lučića posjeduju otvoreniji i emotivniji iskaz o pitanjima povijesnih političkih prilika, o međusobnim odnosima kolektiviteta unutar multietničkih državnih zajednica ili, s tim u vezi, o predodžbi vlastite zajednice i predodžbi drugih.*²⁹

U tom je kontekstu važan dokaz da se prema komentarima o upravljačima Dalmacije (Mlečani i Mletačka Republika) »među članovima nekoliko dalmatinskih plemićkih obitelji može zaključiti da su identitet vlastite zajednice, poglavito njezino povijesno naslijeđe kao dio identiteta, doživljavali drukčijim od zajednice koja je imala političku vlast nad

²⁶ Divna Mrdeža Antonina, *Drukčiji od drugih? Nacionalni prostor u hrvatskoj književnosti*, Disput, Zagreb, 2009.

²⁷ Ibid., str. 56.

²⁸ Divna Mrdeža Antonina, »Povijesno naslijeđe i kulturni identitet u privatnoj korespondenciji Ivana Lučića Trogirana«, *Fluminensia*, god. 23, br. 2, 1–200, Rijeka, 2011., str. 73-83.

²⁹ Ibid., str. 81.

njima«. ³⁰ Divna Mrdeža Antonina osvrće se i na rad Miroslava Krelca o razlozima Lučićeva sukoba s Mlečanima, koji vjerodostojnost pripisuje putopisu Jacoba Spona i Georgea Whelera na francuskom jeziku *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux années 1675 et 1676...*, a u kojemu je zapis interpretiran riječima:

*Oni su u Trogiru čuli od Lučićevih sugrađana da je mletački general nasilno zaposjeo Lučićevu kuću i, želeći biti u njoj sam, izbacio Lučićeve stvari. Nakon tog incidenta, pišu putopisci, Lučić je napustio zemlju i nije se više vratio u rodni grad.*³¹

Autorica argumentirano rabi termine zavičajna i kulturno/nacionalna zajednica, sunarodnjaci, domaće, domoljublje, domovina i domovinski prostor kojima okružuje frazu »loš otadžbenik« (prema Poparićevu³² prijevodu):

U članku se analiziraju stavovi i predodžbe povjesničara Ivana Lučića Trogirana (1604–1679) o vlastitoj zavičajnoj i kulturno/nacionalnoj zajednici izrečeni uzgredno u pismima upućenima iz Rima u zavičaj prijateljima, rodbini i poznanicima. [...] Lučić je oputovao u Rim 1654. godine, gdje se trajno nastanio od 1655. i više se nije vraćao u domovinu. [...] Potreba da sunarodnjake u domovini zdušno izvješćuje o novostima u skladu je sa znanstveno-popularnom akcijom kojoj je i sam bio sukreatorom: osnivač je i suradnik »Giornale de'letterati«, prvoga talijanskog književnog časopisa, pokrenutog u Rimu 1668. godine [...] Brinu ga reakcije sunarodnjaka u Dalmaciji što primjećuje u obazrivu odnosu prema domaćoj osjetljivosti na

³⁰ Ibid.

³¹ Miroslav Kurelac, *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 18. Cit. prema: Divna Mrdeža Antonina, *ibid.*, str. 78.

³² Bare Poparić, *Pisma Ivana Lučića Trogirana*, Starine JAZU, knjiga XXXI i XXXII, JAZU, Zagreb, 1905., 1907., u: Divna Mrdeža Antonina, *ibid.*, str. 79.

»sloboštine dalmatinskih gradova«. Fraza »slab historičar i loš otadžbenik« govori o bojazni autora za recepciju djela u domovini [...] Ideoloških se čitanja autor, čini se, pribojavao i kod kuće, a domoljublje sunarodnjaka nije želio povrijediti niti ugroziti vlastiti status domoljuba. [...] Ista osjetljivost za znanstvene istine i činjenice o povijesnom identitetu domovinskoga prostora prisutna je u pismu rođaku Danijelu Divniću...³³

Koliko se Lučićev partikularni primjer može primijeniti na mnogo šire opsege »domovine«, ilustrira jedna od uvodnih teza Mrdeže Antonine, koja u ovom dijelu analize služi kao zaključak komparativnoga objedinjavanja autora i pojmova iz književnosti i povijesti književnosti oko naslovnoga pojma. Popis navedenih sunarodnjaka i očitih istomišljenika ocrta opseg prostora o kojemu je riječ, daleko širi od gradova i republika:

Lučićeva pisma obiluju sadržajnim materijalom značajnim za poimanje identiteta zajednice u ranom novom vijeku stoga što je pisao brojnim suvremenicima relevantna društvena statusa, redom uglednim sunarodnjacima: rođacima Divnić u Šibeniku, prijatelju Valeriju Ponteu u Zadar, potom Šimunuu Ljubavu, Franji de Dominisu, Stjepanu Gradiću, banu Petru Zrinjskom i drugima. Iz tona pisama je evidentno da brojne stavove dijeli s korespondentima pa su pisma posredan pokazatelj mišljenja pripadnika vodećih kulturnih krugova istočne jadranske obale.³⁴

Palmotićevo značenje za »nacionalne književne vrijednosnice«³⁵ ilustrira njegova zastupljenost na hrvatskim pozornicama jednako kao i njegov izostanak u periodima u kojima hrvatski kazališni repertoar pokazuje više

³³ Divna Mrdeža Anonina, op. cit., bilješka 23, str. 75-79.

³⁴ Ibid., str. 76.

³⁵ Vlaho Bogišić, op. cit., bilješka 20, str. 7.

afiniteta prema drukčijim sociopolitičkim zajednicama. U takozvanoj novijoj hrvatskoj književnosti za reafirmaciju Palmotićevih dramskih tekstova zaslužan je Stjepan Miletić, koji režira *Pavlimira* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu 1896. (pod dirigentskom palicom Srećka Albinija), da bi potom tek kulturno-politički znakovitih 70-ih godina 20. stoljeća bili izvedeni najprije *Pavlimir* (Dubrovačke ljetne igre, 1971.) i *Atalanta* 1976. (Kazalište Marina Držića, Dani hvarskog kazališta, Hvar) zahvaljujući redateljima Kostu Spaiću te potom Marku Fotezu.³⁶

Sâm Junije Palmotić upravo u književnim povjesničarima omiljenom i rado isticanom *Pavlimiru* rabi istaknute pojmove: grad, kraljevstvo, zemlja, država, narod i, najšire – djedovina. K tomu je potrebno imati u vidu ne samo da se leksik 17. stoljeća razlikuje od leksika takozvane novije kulture od 19. stoljeća do danas, nego i da riječi koje imaju kontinuitet nemaju isto značenje. Primjerice, država je sinonim za pokrajinu, kraj, mjesto i slično. Stoga se analiza pojmova u Palmotićevu *Pavlimiru* pokazuje plodonosnom za daljnje rasprave. »Prikazan prid Dvorom od družine isprazne 22. fevrara 1632.«, dramski tekst *Pavlimir* već u prologu postavlja odnose među navedenim ključnim pojmovima:

Prolog: Epidavro Grad

dalmatinski, država, dubrava, Goti, građani, grad, mjesto, narod, puk, pleme Saracini, slovinski, slovinska kraljevina, stan, lijepa strana, rodna strana, zemlja i dr.

Činjenje prvo – skazanje prvo

bosanski kralji, Dalmacija, djed, države rimske, dubrava, Goti, grad, građani, Gruž – mirna luka, kraj, Latini, mještani, Rim, Rimljani, Saracini – gusari od Libije, sela, slovinskije

³⁶ Hećimović, Branko, *Repertoar hrvatskih kazališta 1-2, 1840–1860–1980.*, Globus – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990.

- strane, kraljevstvo slovinsko, Slovini, Trebinje, Vlasi, zemlje (ovezije zemlje) i dr.
- *skazanje drugo*
kraljevstvo, mjesto, prijestolje, Rim, slovinski kraji i dr.
- *skazanje treće*
dubrava, rimska mladost, Slovini, slovinskije gore i dr.
- *skazanje četvrto*
Brgat, čeljad, djed, država, dubrava, mjesto, prostori od Save, Drave, Drine, Volge, Neretve, Balkana (Planine Stare), Samokova, Srđ, puk i dr.
- *skazanje peto*
država, strana, zemlja i dr.

Činjenje drugo – skazanje prvo

- dubrava, kraljevstvo, grad, mjesto, narod, pleme, puk, Slovinčica, strana od svita i dr.
- *skazanje drugo*
država, Epidaur, hercezi, grad, građani, kraj, pradjedi, rimske crkve prava vjera, slovinska zemlja, lijepa strana, župani i dr.
- *skazanje treće*
slovinski bani, djed, dvorovi uzvišeni, dubrava, slovinske države, kraj, krajina, kraljevstvo, narod, pleme, vladike, strana od svita, zemlja i dr.
- *skazanje četvrto*
bani i gospoda, Dalmacija, dubrava, slovinskoga od naroda i dr.
- *skazanje peto*
ban, pradjedovi, rod i dr.
- *skazanje šesto*
adrijanski, država, mjesto, narodi, pastijer, Trebinjani, Vlasi, zemlje, župe i dr.

- *skazanje sedmo*
zemlja i dr.
- *skazanje osmo*
dubrava, kraj, kraljevstvo, more, slovinski narodi, vojvode i dr.
- *skazanje deveto*
države, dubrava, nada sve ino križ prisveti, Rim i dr.
- *skazanje deseto*
Slovini, slovinskije strane
- *skazanje jedanaesto*
dubrava, Rim, rimska krv, slovinske zemlje, zbogom zemljo
rodna ostani i dr.
- *skazanje dvanaesto*
dubrava, Epidavro, Goti, grad, Rim, od naroda do naroda, od
koljena do koljena, susjedi Trebinjani, zemlja, zgrade i dr.

Činjenje treće – skazanje prvo

- dubrava, Dubrovnik, dvori, Erkulovi stupi, grad, junaci, kraj,
kralj, kraljica, kraljevstvo, mjesto, i tuđem narodu i kralju
služiti, prijestolje, puk, Rimljani, roditelji, Slavim kralj
vlastiti, susjedi Trebinjani, vitez i dr.
- *skazanje drugo*
kralj i dr.
- *skazanje treće*
Brgat, država, dubrava, grad Dubrovnik, dubrovački, Du-
brovčanin, dvori, Frank, Italija, Konavli, kraj, latinski kraji,
slovinski bojni puk, carski grad Rim, Saracini, od Afrike
Soldan, Stjepan herceg, Ston, zemlja i dr.
- *skazanje peto*
cesar, država, grad, kralj, kraljica i dr.
- *skazanje četvrto*
kralj

- *skazanje šesto*
bani, država, Dubrovnik, grad, kralj slovinskih od zemalja, kancelar Firenze, kraljevi, naše krilo, mjesto, srpski despot, ugarski narod, našijema zemljama i dr.
- *skazanje sedmo*
država, dubrava, kralj i dr.
- *skazanje osmo*
dubrava, grad, kraj, kralj, mjesto, moji pereni štiti, vitezovi i dr.
- *skazanje deveto*
Latini, pleme, latinski rod, lijepe strane i dr.
- *skazanje deseto*
planine, pustošne strane gore i dr.
- *skazanje jedanaesto*
dom, ljudska družba, dubrava, Dubrovnik, gospoda, lijepi grad, grad rodni, građani, narod i dr.
- *skazanje dvanaesto*
poklisari od Slovina i dr.
- *skazanje trinaesto*
Epidavro, dubrava, Dubrovnik, grad, puk, Rimljani, Troja, vitezi, zemlje i dr.
- *skazanje četrnaesto*
Bošnjaci, djedinstvo, Drava, Drina, država, dubrava, grad, kralj, kraljevina, kruna i šibika, latinski, podunavski, puk, Rim, Sava, Slavi, slovinski, strana, vitez, zemlja i dr.
- *skazanje petnaesto*
Adrija, adrijanski, Bošnjak, Bulgar, dalmatinski, država, dubrava, Dubrovnik, Goti, grad, Hrvat bojni, Hvar, Kotor, Lešci, Moški, Pomerani, slovinski, Spljet, Sveci i Dani, svijet, Šibenik, Trogijer, Ugri i Moravi, Zadar i dr.

Riječ domovina u tom obliku ne postoji, no ipak postoji pojam »dom«, a na pitanje što je djedovina (djedinstvo) ne samo da odgovor daje kontekst

Palmotićeva leksika i ne samo stariji i noviji rječnici nego i romantički himničar Antun Mihanović,³⁷ zahvaljujući kojemu je književno ovjereno da je stare slave djedovina – lijepa naša domovina.

Stoga nema sumnje da u starijoj hrvatskoj književnosti domovine ima više nego što je suvremena znanost o književnosti dosad pokazala, no novija istraživanja povijesti književnosti i kulture krenula su u smjeru njezina znanstvenog pozicioniranja u dublju prošlost.

»HIS SPIRIT IS THE NEAREST TO THE SPIRIT OF NATION«
– FROM PALMOTIĆ TO VOLTAIRE

A b s t r a c t

The first procedure is to compare the existing determinations of the notion of homeland in the Croatian language and in the relation with the other european languages. This comparison induces the proportions of scientific and general notions with the comprehension of readings from the past.

In the focus is the oeuvre of Junije Palmotić, included in the criticism of the »modern« position of the notion of the nation (with remarks of Henfried Münckler and Caspar Hirchi), especially when contrast with Mme de Staël, Montesquieu and Voltaire. Palmotić's oeuvre is for Croatian literature that Voltaire is for the French literature. A contrastive reading of papers of B. Vodnik, W. Potthoff, R. Bogišić, N. Batušić, V. Bogišić, F. Ferluga-Petronio, D. Fališevac and D. Mrdeža Antonina gives the clearer conception of the nation spirit in the ancient croatian literature.

The application of the key notions on Palmotić's play *Pavlimir* reveals the active relations of the epoch to the concept of homeland and nation.

Key words: Junije Palmotić; Voltaire; homeland; nation; *Pavlimir*

³⁷ Ovdje prizvan analogno povijesnom obratu od gospođe de Staël do Voltairea, premda postoje i brojne druge moguće analogije.